

ARTHUR SCHNITZLER'İN "FRÄULEIN ELSE" ADLI ESERİNDE
AHLAK OLGUSU

Morality in Arthur Schnitzler's Work "Fräulein Else"

Arş. Gör. Merve KARABULUT*

Özet

1880-1920 yılları arasına damgasını vuran ve asrın sonu olarak adlandırılan Dekadenz dönemi, ahlâkın neredeyse yok olduğu hayatın her alanını etkilemiştir. Alman Edebiyatında önemli bir yere sahip olan Avusturyalı yazar Arthur Schnitzler de, çağdaş gerçekliği/yaşadığı dönemi, özellikleri ve gelişimleriyle birlikte okura aktarabilmek için, eserlerinde Dekadenz döneminin şekillendirdiği insanları ve toplumu ele alır. Schnitzler, "Fräulein Else" adlı eserde, döneminin toplumsal çirkefliliğine ve bozulmasına ayna tutar. 20. yüzyılın başında başlayan ahlak bozulmasına göndermede bulunduğu bu eserde yazar, toplumsal statülerini koruyabilmek adına kendilerine para vermesi beklenen bir adamın önünde çırılçıplak soyunması istenilen genç kızın ruhsal çatışmalarını gözler önüne serer. Kendine duyduğu saygı ve ailesine karşı yerine getirmek zorunda olduğu sorumluluk arasında kalan/gidip gelen genç kızın ruhsal çatışmaları, iç monolog tekniği ile detaylı bir şekilde eserde verilir. Eserde, figürler dış görünüşlerinden ziyade iç dünyaları ile göze çarpar. Onların yaşadığı durumlar ve sahip olduğu düşünceler, dönemin panoramasını çizdiğinden/verdiğinden, ahlak boyutuna eğilmek yerinde olur. Bu yüzden, söz konusu eser ahlak çerçevesinde/boyutuyla ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arthur Schnitzler, Dekadenz, Ahlâk, Toplumsal Değişimler.

Abstract

The Dekadenz period, which struck between 1880 and 1920 and is called the end of the century, influenced every aspect of life where morality almost disappeared. The Austrian writer Arthur Schnitzler, who has an important place in German literature, deals with the shaped people and society by the Dekadenz period in his works in order to be able to transfer the reader contemporary reality/the period of his time, with characteristics and developments of the period. Schnitzler mirrors the social cynicism and corruption of his time in his work "Fräulein Else". The writer submits in this work this moral decadence that began at the beginning of the 20th century and reveals the spiritual conflicts of the young girl who is asked to strip naked in front of a man who is expected to give them money to protect their social status. The spiritual conflicts of the young girl

*Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü,
merve.karabulut@atauni.edu.tr.

between the self-esteem and the responsibility that she has to fulfill against her family, are given in detail with the inner monologue technique in the work. In the work, the figures stand out with their inner world rather than their outer appearance. It is advisable to lean towards the moral dimension, because their situations and thoughts draw the panorama of the period. Therefore, the work was handled in terms of morality.

Key Words: Arthur Schnitzler, Dekadenz, Morality, Social Changes.

Giriş

1880-1920 yılları arasına damgasını vuran, başta Avrupa olmak üzere neredeyse tüm dünyayı etkisi altına alan bir dönemdir. Bu dönemde, büyük ilerleme kaydeden, toplumdaki en önemli değişiklik olarak görülen ve yeniliklerin başlangıcı olan sanayileşme ortaya çıkmıştır (Wehler, 1994: s. 93-100). Sanayileşme sonucunda, insanların bilinci kökten değişmiş ve giderek artan toplumsal bir çöküş baş göstermiştir (Nottinger, 2003: s. 36). Sanayileşme, teknik olarak ülkelerin gelişmesine olanak sağlamış, buluşlar ve gelişmeler birbirini takip etmiştir. Ancak, toplumlardaki modernleşme süreci sonrası ortaya çıkan Dekadenz olgusuyla birlikte geleneksel toplum değerleri ahlaki ve kültürel anlamda bir yozlaşma ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (Şahin, 2011: s. 6-16). “Dekadenz dönemi” olarak adlandırılan/nitelendirilen bu dönemde ahlak neredeyse yok olmuş ve bu dönem hayatın her alanını etkilemiştir. Söz konusu dönem için kullanılan “Dekadenz” kavramı, yozlaşma, çöküş ve kötüleşme gibi anlamlara gelir (*Decadence: Verfall, Abnahme, Verschlechterung*) (Brockhaus, 1883: s. 926). “Dekadenz” kavramı anlamından ötürü her ne kadar aşağılayıcı bir biçimde çürümenin ve kötümserliğin hastalıklı bir sanatı olarak algılansa da/görülse de, bu anlamda kast edilenin 19. yüzyıl ve modernizm arasındaki geçiş aşaması olduğu söylenebilir. Çağın sonunun ve çürümenin birbirine geçmesi son yüzyılın 80’li yıllarından itibaren ortaya çıkan edebi Dekadenz’in bir özelliği olarak nitelendirilir. Duruluk, genç kızlığa ve dünyevi şehvetin cazibesine olan özlem arasındaki iç savaş Dekadenz’in temel rolünü oluşturur (Pache, 2000: s. 6). Dekadenz modernizmin bir şartı olarak görülebilir ve bu şartların radikalleşmesinden doğan olanakların yol açtığı yozlaşma dönemi olarak tanımlanabilir.

Bu dönemde görülen toplumsal değişimler, edebiyata yansımıştır. Yazarlar toplumdaki bu değişiklikleri fark ederek ve bunları eserlerine yansıtarak, Dekadenz edebiyatında ana hatlarıyla burjuva değerler sistemini, teknolojik gelişmeyi ama aynı zamanda beraberine getirdiği ahlaki yozlaşmayı eleştirirler. Edebiyatta yerini alan bu dönem için Nisard, edebiyatta kalite kaybının ortaya çıktığını dile getirirken, Charles Dekadenz’i, edebiyatın değerini düşüren bir dönem olarak değil aksine edebiyata farklılık kazandıran bir zaman dilimi olarak nitelendirir. Bu anlamda Dekadenz’in, edebiyatın nitelik bakımından düşüşü olmadığı tam tersine her açıdan edebi kaliteyi arttıran pozitif bir durum olduğu söylenilebilir. Bu doğrultuda, Dekadenz kötü bir söz ya da değeri düşük yazı değil aksine modern edebiyatın değeri yüksek bir türüdür (Şahin, 2011: s. 12).

19. yüzyılın son on yılının burjuva endüstri toplumuna karşı edebi bir tepkiden başka bir şey olmayan Dekadenz edebiyatında ters bir dünyanın edebiyatının söz konusu olduğu görülür. Bu edebiyat, bir dünya problemi olmakla birlikte, dünya için entelektüel ve sanatsal bir tutum olarak değerlendirilebilir. Bu dönemdeki yazarlara bakıldığında, onların amacının, çağın iğrenç gerçekliğini değiştirmek olmadığı, bu iğrenç gerçekliğe edebi açıdan karşı durmak/koyamak/uzak durmak olduğu söylenebilir. Söz konusu dönemde toplum eleştirisinde genellikle üstü kapalı bir yol izleyen yazarlar her şeyi açıkça dile getirmekten yana değillerdir. Bu yeni edebiyat anlayışı çerçevesinde, toplumda kötü giden unsurları estetik çerçevede ele alarak insanların neler yaptıklarını anlamak için eserler aracılığıyla toplumu eleştirirler. Uzun romanlar yazmak yerine novel ya da kısa öykü gibi edebi türleri tercih eden yazarlar, yazmak istediklerini estetizm etkisiyle "Sanat, sanat içindir." anlayışı çerçevesinde ele almışlardır.

Modern yaşam deneyimleri ve modernleşme gelişmeleri arasında ikilemde kalan Avusturya edebiyatında bu durum, edebiyat alanında net bir şekilde açığa kavuşturulmuştur (Meister, 2008: s. 9). Bu dönemin yazarlarından olan Arthur Schnitzler de yaşadığı dönemin özelliklerini eserlerine yansıtmiş ve ahlaktan yola çıkarak eserlerini şekillendirmiştir. Eserlerinde 1900'lü yılların Viyana'sında yaşanan toplumsal, kültürel ve politik değişimlerin sonuçlarını konu edinen yazar, dönemin özelliklerini yansıtan kişiler seçmiştir. Schnitzler'in kişileri söz konusu olduğunda, sıra dışı tipler yerine toplumun her kesiminden seçilmiş kişilerin yer aldığı görülmektedir (Fliedl, 2005: s. 9-10). Schnitzler'in seçmiş olduğu bu tipler her ne kadar sıra dışı kişiler olmasalar da aslında toplumu yansıtan yönleriyle farkındalık yaratmayı başarmışlardır (Kaygın, 2017: s. 1326). Çağının toplumsal sorunlarını, bireylerin iç dünyalarına girerek ortaya koymaya çalışan Schnitzler'in (Bülbül, 2008: s. 223), farkındalık yaratmasının nedeni de modernite sorunlarını, sosyal ve kültürel sorunları gerçekçi bir şekilde ele almasıdır.

2. Ahlak Olgusu

Ahlâk, doğuştan var olan ve insanlara nasıl davranması/hareket etmesi gerektiğini gösteren bir takım toplumsal kurallar olarak nitelendirilebilir. Ahlâkın kurucusu olan Yunanlı filozof Aristoteles'e göre ahlâk, sosyal bir çevrede bireyin eylemlerine dayanan ve hanenin eğitimini, ekonomiyi, sosyal ve hukuki kuralları, devlet felsefesini ve politikayı içeren bir olgudur (Rutz, 2006: s. 5).

Birçok ahlâk biçimiyle karşı karşıya kaldığımız hayatta, ahlâki düşünce için birçok soru yöneltiriz; iyi olanı, doğru olanı, bunların yöntemini, amacına uygunluğunu, ahlâkın neden oluştuğunu, ne yapmamız ya da yapmamamız ve ne umut etmemiz gerektiğini sorgularız. Bu sorgulama biçimine göre/Ahlâki düşüncelerine göre birbirinden ayrılan insanlar arasındaki ilişki ve bu ilişkinin boyutunu belirleyen temel faktörü ahlâk oluşturur. Alışkanlıklar, karakter, yaşama biçimi, davranış ve duruş, kişinin ahlâkı hakkında bilgi verir. Ahlâki insan eylemlerinin bütünü olarak tanımlayan Annemarie Pieper'e göre ahlâk, insanın ne yapması veya yapmaması gerektiğinin sınırını belirler. Michael Quanten ise ahlâkın

şartlarda değil algılamalarla alakalı olduğunu dile getirerek, ahlâkı belirlemede kişinin algılama ve anlama kabiliyetini ortaya koyar (Imhof, Strub, 2007: s. 47). Bir davranışın ahlâki açıdan doğru ya da yanlış olduğuna bireyin kendisinin karar vermesini ahlâki sorumluluk olarak değerlendiren Kohlberg de, ahlâki kişi ile bağdaştırmış olur.

Birçok alanı kapsayan/içinde barındıran ahlâkın, önceki jenerasyonun yaptığı ve şu ana kadar aktarılan değerlere ve prensiplere dayandığını söylemek yerinde olur. Doğal olarak işin içine bu anlamda kültür girer. Freud, “*Kültürümüz içgüdülerin baskı altına alınmasıyla oluşur ve şekillenir.*” (Meister, 2008: s. 11) diyerek, kültür ve insanların duygu ve düşünceleri arasında bağlantı kurar. İstedğini yapma ve bunu bastırma duygusu arasında kalmak kültürü etkiler ve istediğini yapamayan, içindekileri yansıtamayan kişinin ortaya koyduğu tutum ve davranış biçimi, gerçek kültür ve ahlak anlayışını farklı bir şekilde yansıtır.

Çalışmamızda yer alan yazar Arthur Schnitzler de kişilerdeki ahlâk boyutunu belirleyen 3 temel olgunun olduğunu belirtir; Nesnellik, cesaret ve sorumluluk duygusudur. Gerektiğinde kişi bir olay karşısında tarafsız davranabilmeli, cesaretli olup, bunu yerinde kullanabilme bilincinde olmalı ve neyi yapıp neyi yapmama sorumluluğuna sahip olmalıdır. İşte tüm bunlar kişinin ahlâki boyutunu işaret etmektedir. O dönemde Alman toplumuna bakıldığında, ahlâki bir boşlukta ya da ahlâki bir kriz içinde olduğu söylenebilir (Žmegač, 1980: s. 140-145). Bireysel ve sosyal yaşamın farklı alanlarına dayanan bu karmaşa farklı şekillerde değerlendirilebilir. Ama bunun temel nedeni, insanların içinde olan/yaşadıkları ahlâki sarsıntıdır ve bu sarsıntı kişilere göre farklı boyutlarda ortaya çıkar. Bu dönemin filozofu Schopenhauer’e göre, farklı boyutlarda ortaya çıkan sarsıntılardan biri olan ölüme sempati duyma, bu dönemde özel bir yankı uyandırmıştır (Sørensen, 2010: s. 118). Ahlakın gerçek hayattaki boyutu ve kişilerin üzerindeki etkisi, Schntizler’in söz konusu eserinde çarpıcı bir biçimde yer almıştır.

3. Fräulein Else’de Ahlak

“Fräulein Else” adlı eserde genç kız Else, Else’nin annesi ve babası, kuzeni Paul, ailenin yakın dostu Dorsday arasındaki ilişki konu edilir. Olay, tanınmış bir avukatın genç ve güzel bir kızı olan Else’nin, zengin teyzesinin daveti üzerine San Martino di Costrozza’ya (İtalya’ya) tatile gitmesi ile başlar. Hep birlikte bir otelde kaldıkları sırada, Else’nin babasının kumardaki borçlarının karşılanması gerektiğini ve bunu da ancak Else’nin yapabileceğini belirten bir mektup alırlar. Bunun yolu Else ile aynı oteli paylaşan, zengin aile dostları olan Dorsday’dan ödünç para istemekten geçer ve bu son şanslarıdır. On dokuz yaşlarındaki kızları Else’dan böylesi bir istekte bulunan anne ve baba, aslında eserin dönüm noktasını oluşturan kişilerdir. Aile dostları olan Dorsday, istenen parayı genç kız Else’nin onun karşısında çırılçıplak soyunması şartıyla verebileceğini bildirir. Zoraki bir isteğin karşısında, dayanılmaz bir kırılma ve ezilmişlik içinde Else, istenilenleri

intikam alma dürtüsünün vereceği ruhsal rahatlık inancıyla daha da ileriye götürerek gerçekleştirir. Daha sonra da aşırı dozda uyku ilacı olarak kendine kıyar.

Ölümlle sonuçlanan/sonuçlanacak olan bir olaya sürüklenen Else'nin, istenmedik bir eyleme zorla yönlendirilmiş olma durumu mektupta şu cümlelerle kendini gösterir.

"Hepimizin mahvolmasının dışında onun yanımızda olmaması bir skandaldır. Düşün ki bir avukat, hem de ünlü bir avukat, hayır artık geri kalanını yazamıyorum. Gözyaşlarıyla savaşıyorum. Biliyorsun çocuğum. Sen akıllısın. Birkaç defa da benzer bir durum oldu ve aile hep yardım etti... Dorsday parayı Doktor Fiala'nın hesabına havale edebilir. Ve bu da kurtulduğumuzu gösterir. Aksi bir durumda artık ne olacağını Tanrı bilir... Biliyorsun ki babanın çok iyi arkadaşları var ama gerçekte yok... Tanrı aşkına teyzen Emma'ya hissettirme. Bu durum, insanın kendi kız kardeşinden gizleyeceği kadar üzücü... Şimdi mektubu bitiriyorum ve umarım bunu her türlü şart altında, ne olursa olsun, halledersin." (Schnitzler, 1969: s. 232-234).

İstenmeyen bir eyleme zorla yönlendirilmiş olan figürün tepkisi iç monolog anlatım tekniği kullanılarak verilir; *"Bay Dorsday'dan ödünç para istemeliyim. Çok korkunç. Bunu nasıl düşünürsün anne? Babam neden yolun ortasına oturup da bir arabanın altında kalmıyor ki?... Sürekli bu hikâyeler. 7 yıldır."* (Schnitzler, 1969: s. 235). Else, bunun üzerine teyzesi ya da amcası ile bu konuyu konuşmayı düşünse de onlarda bu kadar paranın olmayacağını bilir. Bu durumu Paul'a da anlatmayı düşünür. Hatta bu para karşılığında Paul'a ne isterse vermeye hazır bir durumdadır. Böyle bir durum karşısında düştüğü durumu dillendiren Else'nin ruh dünyasında yaşananlara yakından tanık olmak mümkündür.

"Paul bana 30 bin Gulden verirse benden ne isterse alabilir... İyi bir kız evlat sevgili babası için kendini satıyor ve sonunda ortaya bir eğlence çıkıyor. ...Hayır, Paul, 30 bin için benden hiçbir şey alamazsın. Hiç kimse. Ama bir milyon için? Bir saray için? İnci bir kemer için? Bir kere evlenirsem daha ucuz yapacağım... Seni hapishaneden çıkarmak için baba, bu gece kendimi açık arttırmaya çıkarsam nasıl olur? Sansasyon!" (Schnitzler, 1969: s. 237).

Duyguları git gide daha da çok karmaşık hal alan Else, böyle bir durum karşısında ne yapacağını bilemez. Bir yandan kendini överken diğer yandan küçük de düşürür. Bu, yaşadığı durumu kabullenememenin göstergesi de sayılabilir.

"Bay Dorsday ile konuşacağım, ondan ödünç para alacağım. Ben kendime güveniyorum, aristokratım, markizim, dilenciyim, bir dolandırıcının kızıyım. Nasıl yaparım? Nasıl yaparım? Kimse benim gibi iyi tırmanamaz, kimsenin benim kadar cesareti yok – sporcu kız olarak İngiltere'de doğmalıydım ya da kontes olarak." (Schnitzler, 1969: s. 237).

Yaşadığı dönemin/Zamanın bozuk düzeni eserde kendisini hissettirir. Birden fazla sevgilisi olan arkadaşını kıskanarak, Else de bu bozulmanın içinde yer alır. Hatta arkadaşının sevgililerinden bir tanesinin evli olduğunu da tanık oluruz;

“Gerçekte güzel değilim ama ilginçim. Sahneye çıkmalıydım. Bertha'nın3 tane sevgilisi var ve ona hiçbiri kötü davranmıyor. Biri Düsseldorf'da müdür. Hamburg'da evli bir adamla ve Atlantik'te banyolu bir dairesi olan adamla oturuyor. Onun bununla gurur duyduğuna eminim. Hepsi aptal. Yüzlerce sevgilim olacak belki de binlerce, neden olmasın ki?” (Schnitzler, 1969: s. 237-238).

Else kendisinden talep edilenle gerçekler arasında gidip gelir. Bir yandan onlara yardım etmek ister diğer yandan da kişiliğinin aşağılanmasına dayanamaz. Else, ailesinin yaşadığı bu durum üzerinde kara kara düşünür. Sürekli babasını hapisten kurtarma ve şerefini/onurunu ve gururunu kaybetme düşüncesi arasında gidip gelir. Else'nin babası, dışarıdaki imajını korumak için kendi kızını ve ailesini hiç düşünmeden davranır ve onları tehlikeye atar;

“Böyle daha rahat ve güvenli değil mi, baba? Böyle güzel bir kızı varsa neden hapishanede volta atsın ki? Anne de onun gibi aptalsa oturur ve mektup yazar. Baba kendine güvenmez çünkü ben fark etmek zorundayım. Ama mutlu olamayacaksınız. Hayır. Benim sevecenliğim üzerine borsa oynuyorsun, baba ...” (Schnitzler, 1969: s. 256).

Mesleğinde tanınmış ve iyi bir imaja sahip olan Else'nin babası oynadığı kumar ve borsadan dolayı ekonomik kriz yaşamakta ve buna aileyi de dâhil etmektedir. Sadece kendisini ve toplumdaki hâkimiyetini düşünen bir kişiliğe sahip baba ve kızından bazı şeyleri isteyebilecek kadar negatif özelliklere sahip bir anne ile karşı karşıya kaldığımız bu durumda, Else her şeyin sorumlusu olarak babasını görür ve onu suçlar.

“Kesinlikle annem sadık bir eş. Ben sadık olmayacağım. Ben güvenilirim ama sadık olmayacağım... Bayan, bir piyanist, bir kitapçı, bir oyuncu, sizde birçok imkân saklı. Ama siz daima iyi oldunuz... Ama enerjim eksik. İyi bir aileden gelen genç bir kız. Ha, iyi aile... Baba zimmetine para geçirdi. Bunu bana neden yapıyorsun baba?” (Schnitzler, 1969: s. 239).

Else, aniden ortaya çıkan istekler arasında kalır ve kimlik parçalanması yaşar. Maruz kaldığı baskı altında kendisine yabancılaşır ve bu yabancılaşmanın etkisiyle kendisinden kaçır. Aynanın karşısına geçer ve kendisiyle konuşmaya başlar. Ancak bu konuşma “Siz” (Sie) formatında olur. Karşısında kendisi değil de, yabancı birisi varmış gibi konuşur. Aynada kendisini seyrederek, güzelliğine hayran kalır ve *“İyi akşamlar aynadaki en güzel bayan, beni iyi hatırlayınız, görüşürüz.”* (Schnitzler, 1969: s. 241) der.

Nihayet, Else içinde bulunduğu durumu kabullenmese de/sindiremese de istenileni yapmak için ilk adımı atar. Dorsday'ı görür ve birlikte yürürler. Bu

yürüyüş sırasında Else kendisine yüklenen bu sorumlulukla Dorsday'a mektuptan bahseder.

"Ah, Tanrım Bay Dorsday, siz ailemizin yakın bir dostusunuz... Babamın yine böyle vahim bir durumda olduğunu size söylesem muhtemelen şaşırırmazsınız. Söz konusu miktar bir milyon değil, 30 bin Gulden. Tutar, öbür gün saat 12 ye kadar Doktor Fiala'nın hesabında olmalı. Evet, annem bana mektupta babamın her türlü denemeyi yaptığını ama bu konuyla ilgilenebilecek akrabalarımızın Viyana'da olmadığını yazmış. Yoksa babamın aklına size başvurmak gelmezdi Bay Dorsday" (Schnitzler, 1969: s. 247-248).

Dorsday duydukları karşısında bir an için hiçbir şey söylemez. Else ise Dorsday'ın neden hiçbir şey söylemediğini düşünerek bu konuda endişelenmeye başlar. Dizlerine kapanıp bu parayı istemeyi düşünür ama sonra bundan vazgeçer. Bir süre sessiz kalırlar. O esnada aklından bir sürü şey geçiren Else, Dorsday'ın parayı vermeyeceğinden korkar. Kendine sorular yöneltmekten kendini alıkoymaz. Bir süre bekledikten sonra Dorsday şunları söyler;

"Ve insan kabul ederse sevgili Bayan Else gerçekten bu tutarla bir şeyler yapılabilir. Ama siz akıllı birisiniz, Else, bu 30 bin Gulden ile neler yapılırdı? Sıcak bir taşın üzerine bir damla... Siz etkileyici ve büyüleyici birisiniz, Bayan Else... Gerçekte büyüleyici bir varlık" (Schnitzler, 1969: s. 249).

Else, Dorsday'ın ne dediğini/demeye çalıştığını anlamaya uğraşır fakat bir şey anlamaz. Cevap vermeyerek Dorsday'ın bu teklifi reddettiğini düşünen Else kalkmak ister. Else'nin bu davranışı üzerine Dorsday ona kalmasını söyleyerek, şartını dile getirmeden önce bir giriş yapar.

"Benim cevabımı beklemediniz... Bunları söylediğim için beni affediniz. Babanıza mahcup olduğu bir durumda yine yardım etmek ve bu seferkinden daha gülünç bir miktardı ve bu tutarı tekrar vermekle ilgili bana hiç umut vermedi ancak bu sefer yardımı reddetmemek için bir sebep var. Ve sizin gibi genç bir bayan ve rica eden kişi olarak karşımdasınız... O halde Else öbür gün saat 12 gibi 30 bin Guldeni Doktor Fiala'nın hesabına havale etmeye hazırım. Ama bir şartla" (Schnitzler, 1969: s. 250).

Dorsday'ın sözünü kesen Else, bu sefer babasının parayı geri vereceğine dair ona söz verir. Ama Dorsday bu sözü kabul etmez/etmek istemez. Dorsday, bu çirkin şartını Else'nin çok güzel olmasına bağlayarak *"...Sizin bu kadar güzel olmanız, bu benim suçum değil Else."* (Schnitzler, 1969: s. 251) der. Yaptığı çirkin/ahlaksız teklifin sorumluluğunu Else'ye yükler. Kendisinin bir suçu ya da hatalı bir davranışı olmadığını, dolayısıyla bunun doğal bir sonuç olduğunu göstermeye çalışır. Dorsday'ın yüzüne niçin tokat atmadığı konusunda kendine kendine kızan Else, *"Ben korkağım, parçalandım, aşağılandım."* (Schnitzler, 1969: s. 251) diyerek isyan eder. Sonunda, bu durumu daha da uzatmak istemeyen Dorsday *"Else, bu sefer sizi görmekten başka hiçbir şey istemiyorum."* (Schnitzler, 1969: s. 252) diyerek şartını dile getirir. Else şaşırır ve beni zaten görüyor diye

düşünür. Düşündükçe ne demek istediğini anlar. Dorsday'ın şartı onu çıplak görmektir. Edebiyat alanında birçok esere konu olan kadının cinsel bir obje olarak değerlendirilmesi, hem bireysel hem de toplumsal yönü ile dikkat çeker. Cinsel obje yapılan kadınların ruhunda derin izler bırakan olaylar, aslında toplumun kadınlara karşı bakış açısını somutlaştırır (Şahin Yılmaz, 2017: s. 252-258). Cinsel bir obje haline gelen/getirilen Else'nin, Dorsday'ın teklifi karşısında ruhunda derin yaralar oluşur ve ruhsal bir yıkım yaşar. Bu yıkım, iğrenç denilebilecek bir durum karşısında, Else'nin “Çıplak olduğumda güzelim.” (Schnitzler, 1969: s. 252), söylemi ile daha da belirginleşir. Yaşadıkları dönemin panoramasını ortaya koyan Else ve Dorsday'a baktığımızda, Dorsday'ın iğrenç teklifi karşısında ikileme düşen Else'nin, babasını kurtarmak ve skandalı önlemek için kendisini feda eden bir kız olduğu söylenebilir; “İyi bir kız, sevgili babası için kendini satıyor.” (Schnitzler, 1969: s. 237). Dorsday ise yaptığı teklifin çok da kötü bir şey olmadığını düşünür ve durumu Else'ye şu şekilde anlatır;

“Else, görüyorsunuz beni, delirmiş gibiyim. Sizin fark edemediğiniz büyüünüzden dolayı, belki de çok az delirmişimdir. Else benim isteğim ya da ricam bir aşşğılama anlamına gelmez. Rica diyorum çünkü bu, umutsuzluğa düşmek için şantaj gibi görünebilir. Ama ben şantajcı değilim, sadece dünyadaki her şeyin ücretinin olduğunu ve karşılığını alacak durumda ise onun için para vereceğini bilen ve bu şekildeki her türlü deneyimi yaşayan bir adamım... Ve bu kez kendime satın almak istediğim şey, Else, mümkün olduğunca, kendinizi satmakla fakirleşmezsiniz bir şey kaybetmezsiniz Bayan Else. Ve bu sizin ve benim aramda bir sır olarak kalacak, bunun için yemin ederim Else... Ve bu durumda anlaşmamızda yer almayan bir şey yapmayacağım yemin ederim. 15 dakika boyunca güzelliğinizi seyretmekten başka bir şey talep etmeyeceğim” (Schnitzler, 1969: s. 252).

Ekonomik sebepler yüzünden cinsel seçim özgürlüğünün ortadan kalkması/sarsılması Else'nin kişiliğinde derin yaralar açar. İç dünyasında yaşadığı gelgitleri/değişen duyguları ve düşünceleri Else dışa vurur. Aidiyet duygusu, birine ya da bir şeye bağlılık, sevme-sevilmeme, saygı duyma- duyulmama, yalnızlık, kişinin kendisine ve çevresine/topluma yabancılaşması sağlıklı kişilik gelişimini etkileyen önemli faktörlerdir (Şahin Yılmaz, 2017: s. 959). Else'de de bu sağlıklı kişilik gelişimini sağlayacak faktörler olumsuz bir çizgide gelişmiştir. Else'nin yaşadığı bu durum güvensizliğe, çaresizliğe, korkuya, nefrete, şüpheye, öfkeye ve agresifliğe yol açmıştır. Bu ruhsal parçalanmanın sonunda bir kiskacın içinde kalan Else bir çıkmaza doğru sürüklenir. Dorsday'ın 15 dakika boyunca onu çıplak görmek istemesi kaldırılır bir durum değildir. Dorsday bu teklifi kibar bir biçimde yapsa bile ve durumu romantikleştirmeye çalışsa bile, Else Dorsday'ın bu talebini kişiliğine yapılmış bir hakaret olarak görür. Dorsday Else'ye ricasını detaylı bir şekilde anlatarak, oda numarasını verir ve onu odada bekleyeceğini söyler. Else odaya gelmek istemezse ormanda buluşabileceklerini ve isteğini orada gerçekleştirebileceğini de dile getirir. “Bugün harika bir yaz akşamı olacak, nerdeyse sıcak ve ay ışığı muhteşem bir şekilde sizi giydirir” (Schnitzler, 1969: s.

253). Bir çıkmazın içinde ikileme düşen Else, Dorsday'a cevap vermeden oradan ayrılır. Onun için artık her şeyin bittiğini düşünen Else şaşkınlık içindedir. Böyle giderse daha kimlerin önünde soyunacağını düşündükçe/aklına getirdikçe çıldırır;

"Hayır, kendimi satmayacağım. Hiçbir zaman. Kendimi hiç satmayacağım. Kendimi hediye edeceğim. Gerçekten doğru birini bulursam kendimi ona hediye edeceğim. Ama kendimi satmayacağım. Zavallı olmak isterim ama bir fahişe asla" (Schnitzler, 1969: s. 255).

Else bunu yapmazsa neler olacağını sorgular. Babası hapse girecek. Onlar ortada kalacak ve onlara kimse yardım etmeyecek. Else, Dorsday'ı şu an tek ve son umut olarak görür. Çelişkilerle dolu bir kişiliğe sahip olan Else için, içinde bulunduğu bu durum dayanılmaz bir hal alır. Ne yapacağını ve nasıl davranacağını bilemez.

"Ağlıyorum. Evet, neden ağlıyorum? Bunun için sebep yok ki. Sinirden. Kendime hâkim olmalıyım. Kendimi bu şekilde bırakmamalıyım. Ama ağlamak kötü bir şey değil ki. Ağlamak bana iyi geliyor" (Schnitzler, 1969: s. 259).

Else'yi kuşatan ölüm düşüncesi onun sağlıklı bir şekilde düşünmesine engel olur. Else ölümü ve 30 bin Gulden'i o kadar çok düşünmüştür ki öldükten sonra da çıplak vücudunun görülmesi gerektiğini düşünür.

"Ama vasiyetimi yazan bir mektup bırakmalıyım arkamda: Bay Dorsday benim cesedimi görme hakkına sahip. Güzel çıplak genç kıza ait olan cesedimi" (Schnitzler, 1969: s. 266).

Else otele girdiğinde kapıcı ona bir telgraf verir. Şaşırان Else, telgrafta ne yazdığını merak eder. Babasının ölmesinden korkarak, telgrafi okumak için odasına çıkar ve miktarın 30 bin değil 50 bin Gulden olduğunu öğrenir. Delirmişçesine üzerine siyah uzun bir manto giyer. Mantonun altına hiçbir şey giymeyerek, kendisini çıplak bırakır. Karmaşık duygular yaşayan Else, uyku ilacı alıp almamakta da kararsız kalır. Sadece Dorsday'ın değil herkesin onu görebileceğini ve bunda bir sakınca olmadığını düşünür.

"Birisi beni görürse diğerleri de görebilir. Evet! Harika bir fikir. Hepsi beni görmeli. Bütün dünya beni görmeli. Ve sonra veronal. Hayır, hayır veronal değil. Ne için? Sonra mermer basamakları olan bir villa ve yakışıklı delikanlılar ve özgürlük ve bütün dünya! Hepsi, hepsi beni görmeli! Sonra geri dönüş yok, eve, anneye ve babaya, amcaya ve teyzeye dönüş yok" (Schnitzler, 1969: s. 272).

Yaşadığı çaresizlik onu, toplanan kalabalığın önünde kendisini çıplak olarak sergilemesine kadar götürür. Üzerinde uzun mantosuyla yemek salonuna inen Else, aniden mantosunu çıkarır. Materyalist çevrede, kınanan bir davranışı Else de yapmış olur. Kendisini satmıştır. Çıplak bir şekilde kendisini sergilerken bayılır ve yere düşer. Odaya çıkarılan Else, biraz dinlendikten sonra gözlerini açar. Paul, Cissy ve teyzesi kapının önünde dururken Else veronal şişesini gizlice alır ve şişenin içindeki bütün ilacı içer.

“Şimdi 3’ü dışarıda kapının önünde duruyor, katiller! Hepiniz katilsiniz. Dorsday ve Cissy ve Paul, Fred de bir katil ve anne de bir katil. Hepiniz beni öldürdünüz ve hiçbir şeyden haberiniz yok. Siz, o kendisini öldürdü diyeceksiniz. Beni siz öldürdünüz, siz hepiniz, siz hepiniz... Ölmek istemiyorum. Paul sen beni kurtarmalısın. Sen doktorsun, beni kurtar! Beni kurtar, Paul. Sana yalvarıyorum. Ölüme bırakma beni... Ölmek istemiyorum. Kurtar beni... Ben çok gencim. Annem üzülür. Dağlara tırmanmak istiyorum. Dans etmek istiyorum. Bir kere de evlenmek istiyorum. Seyahat etmek istiyorum” (Schnitzler, 1969: s. 289-290).

Ölümçül dozda aldığı uyku ilacıyla, Else bir yandan ölümü ister diğer yandan istemez: “Bir daha uyanamayacağım... (Schnitzler, 1969: s. 288), beni hepsi öldürdü, ölümün tadı ne kadar güzel... (Schnitzler, 1969: s. 289), Ölmek istemiyorum... Bırakmayın beni.” (Schnitzler, 1969: s. 290) Ruhsal çöküş ve bilinçli olma durumundan bilinçsiz olma durumuna geçiş gerçekleşir: “Mutluyum, dolandırıcı adam beni çıplak gördü. Ahh, utanıyorum. Ne yaptım? Gözlerimi bir daha açmayacağım.” (Schnitzler, 1969: s. 283) Yaşadığı duygular (utanç ve pişmanlık) Else’nin yaşama devam etmesini engeller. Onlardan intikam almak için bu yolu seçen Else, aşırı dozda aldığı uyku ilacının etkisiyle sayıklamaya başlar.

“Herkes şarkı söylesin. Ormanlar ve dağlar ve yıldızlar. Bu kadar güzelini hiç duymamıştım. Bu kadar aydınlık bir gece görmemişim. Baba, elini bana ver. Birlikte uçalım. İnsan uçabilirse dünya çok güzel... Rüya görüyorum ve uçuyorum. Uçuyorum... Uçuyorum... Uçuyorum... Uyuyorum ve rüya görüyorum... ve uçuyorum...” (Schnitzler, 1969: s. 291).

Bu cümleleri dile getiren Else, büyük bir ruhsal çatışma içinde yaşama veda eder. O dönemi etkisi altına alan yüzyılın sonu sendromu (fin de siecle), bir takım olumsuzlukları, huzursuzlukları, çürümüşlüğü ve ahlaksız ilişki biçimlerini beraberinde getirmiş, çevresel etmenler bireyi huzursuz edip bir çıkmazın içine sürüklemiş ve bu kadarla kalmayıp bireyi “ölüm” olgusuna itmiştir. Ölüm duygusu, depresyona sürüklenen bir kişide oldukça yoğun bir biçimde görülür. Bu bağlamda ölüm, soğuk bir olay olarak değerlendirilmez, aksine sıkışıp kaldıkları dünyadan bir kurtuluş şeklinde yorumlanır. Bir kaçış yeri olarak gördükleri intihar/ölüm algısı her şeyden vazgeçme şeklinde olumsuz bir düşünce ve eylem ile sonuçlanır. (Şahin Yılmaz, 2017: s. 6) Else figüründe sıkıntılı ruhsal duruma yakından tanık olmak mümkündür.

Sonuç

Ahlâksızlığı eleştiren Schnitzler’in eserlerinde sosyal ve ahlâksal olarak ikilemde olan insanları işleme/ele alması yazarın tipik bir özelliğidir. Eserleri, ahlâki anlamda çöken bir toplumun ruhsal durumunu/dönemin panoromasını ortaya koyar. Bir yandan aile bağlarının koptuğu diğer yandan da duygusal doyumsuzlukların yaşandığı bir dönemi karakterize eder. Dekadenz dönemindeki toplumu eleştirir ve söz konusu toplumdaki yapısal ve ruhsal değişiklikleri eserlerinde konu edinir. Bu çağın temsilcisi olarak adlandırabileceğimiz Schnitzler,

insan ruhunun derin noktalarını ortaya koyarak, dış dünyanın izlenimlerini iç dünyanın karmaşıklığında yoğunlaştırır.

Öyküde sahip olunması gereken birtakım değerleri kaybeden aile, kendi sahteliklerine kızları Else'yi ortak ederler. Aile için babanın hapse girmesi büyük bir sansasyonken, Else'nin Bay Dorsday'dan para istemesi normal karşılanır. Else, babası için aslında kendisi dışında herkes için kendini feda etmek zorunda kalır. Else, içinde yaşadığı çağın, ruhsal bunalımlarla örülmüş duvarları arasına sıkışıp kalarak, yaşadıkları karşısında, sıkı sıkıya bağlı bulunduğu yaşama sevincini kaybeder. Döneminin özelliklerinin bilinçli olarak vurgulandığı bu eserde, bir kadın için olağanlaşan/sıradanlaşan, toplumsal yaşamın içine sinmiş olan "satılık" olma kavramı ile karşı karşıya kalınır. Else, 20. yüzyılın biçimlendirdiği bir figür olarak bozulan ahlak anlayışını somutlaştırır.

Kaynakça

- Arslan, Cüneyt. (2016). *Arthur Schnitzler'in 'Yabancı' Adlı Anlatısının Gen-der Studies Işığında Analizi*. Asos Journal The Journal of Academic Social Science. Sayı: 24, s. 143-150.
- Brockhaus Conversations- Lexikon. (1883). *Almanca Sözlük*. (Cilt: 4.) Leipzig: Verlag Leipzig.
- Bülbül, Melik. (2008). "Arthur Schnitzler'in "Fräulein Else" ve İnci Aral'ın "Gelin" Adlı Öykülerinde Kadın Profili". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (1). s. 221-228.
- Fliedl, Konstanze. (2005). *Arthur Schnitzler*. Stuttgart: Reclam Verlag.
- Imhof, Esther; Strub, Jean-Daniel. (2007). *Grundkurs Ehtik, Grundbegriffe philosophischer und theologischer Ethik*, Stuttgart: W. Kohlhammer Druckerei.
- Kaygın, Şenay. (2017). *Arthur Schnitzler'in Leutnant Gustl (Teğmen Gustl) Adlı Novelinde Baskın Figür ve Toplumsal Bir Prototip Olarak Kişilerin İncelenmesi*. International Journal of Social Sciences and Education Research, 3 (4). s. 1324-1332.
- Nottinger, Isabel. (2003). *Fontanes Fin de Siecle: Motive der Dekadenz in L'adultera, Cecile und der Stechlin*. Würzburg: Verlag Königshausen&Neumann GmbH.
- Rutz, Charlie. (2006). *Gibt es ein grundsätzliches richtiges moralisches Handeln?*. Norderstedt: Grin Verlag.
- Schnitzler, Arthur. (1969). *Erzählungen*, Berlin und Weimar: Aufbau Verlag.
- Sørensen, Bengt Algot. (2010). *Geschichte der deutschen Literatur: Von 19. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. (2). München: Verlag C. H. Beck.

- Şahin, Zennube. (2011). *Arthur Schnitzler ve Halid Ziya Uşaklıgil'in Eserlerinde Ahlâk Yalancılığı (Fräulein Else, Die Griechische Tänzerin, Die Toten Schweigen, Rüya Romani ve Aşk-ı Memnû)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Şahin Yılmaz, Zennube. (2017) “*Friedrich Dürrenmatt'ta Kriminal Anlatıcı (Adalet Romani)*”. Die Zeitschrift für die Welt der Türken. Vol.: 9 (1). s. 121-135.
- Şahin Yılmaz, Zennube. (2017). “*Kolonialistische Konzepte in der Novelle “Das Inselemdädchen” von Robert Müller*”. Die Zeitschrift für die Welt der Türken. Vol.: 9 (2). s. 251-260.
- Şahin Yılmaz, Zennube. (2017). “*Marie Luise Kaschnitz'in “Lange Schatten” Adlı Öyküsünde Benlik Sorunu*”. International Journal of Social Sciences and Education Research, 3 (3). s. 957-965.
- Şahin Yılmaz, Zennube. (2017). “*Zoe Jenny'in “Das Blütenstaubzimmer” Romanında Jo ve Lucy Figürlerinin Ruh Dünyası*”. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences Sayı: 58, s. 1-13.
- Vera, Meister. (2008). *Zwischen Sein und Schein-Konstruktionen von Männlichkeiten bei Arthur Schnitzler*. Germany: Grin Verlag.
- Walter, Pache, (2000). *Degeneration/Regeneration, Beiträge zur Literatur- und Kulturgeschichte zwischen Dekadenz und Moderne*. Würzburg: Verlag Königshausen&Neumann.
- Wehler, Hans Ulrich. (1994). *Das Deutsche Kaiserreich 1871 – 1918*. Göttingen: Kleine Vandenhoeck Reihe.
- Žmegač, Viktor (Hrsg.). (1980). *Geschichte der deutschen Literatur vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Band II. Weinheim: Athenäum Verlag.